

Predikan och gudstjänst i den nutida folkkyrkan

Kristus mun eller emotionell performance?

MARIE ROSENIUS

Marie Rosenius är forskare och lärare i teologi vid Umeå universitet.

marie.rosenius@umu.se

Inledning

Kärnan i reformationsrörelsens gudstjänstreformer var betoningen på ordets förkunnelse, vilken gavs en teoretisk förankring i ecklesiologin. Synsättet var här att det är Ordet som skänker kyrkan dess existens; kyrkan skapas genom Ordet.¹ I gudstjänsten tänks ett möte mellan Kristus och församlingen äga rum eftersom Kristus kommer till sin församling genom Ordet. Det kanske mest kända bidraget inom svensk modern teologi som bygger vidare på Luthers predikosyn är det som framförts av folkkyrkoteologen Gustaf Wingren (1910–2000). I *Predikan: En principiell studie* (1949) skriver han: ”Predikan är ej blott ett talande om en förfluten Kristus, utan den är en mun, genom vilken den närvarande Kristus idag tillropar oss livet”.² I ett traktat från 1523, *Von Ordnung Gottesdiensts in der Gemeinde (Om gudstjänstordningen i församlingen)*, betonar Luther predikans plats och nämner samtidigt tre allvarliga missbruk som han menar har kommit in i gudstjänsten. Det första är att Guds ord har blivit tystat och enbart läsning och sång har bestått i kyrkorna, vilket han ser som det värsta missbruket. Det andra är att fabler och legender tagit dess plats och slutligen att gudstjänsten kommit att framföras som ett verk av människor för att vinna

---

1. En kort och koncis kyrkdefinition av Martin Luther är: ”Ubi est Verbum, ibi est Ecclesia” (Var Ordet är, där är kyrkan). Martin Luther, *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*, vol. 39:2, Weimar 1932, 176.

2. Gustaf Wingren, *Predikan: En principiell studie*, 3:e uppl., Skellefteå 1996, 150. I nutida forskning om Luthers predikoteologi på svenskspråkigt område har bland annat Bernice Sundkvist bidragit. Se Bernice Sundkvist, *Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse*, Åbo 2001; Bernice Sundkvist, *Evangelium och existens: Predikan som helande dialog*, Skellefteå 2003.

Guds nåd och frälsning. Resultatet av detta blev, enligt Luther, att tron hos människorna försvann.³

Det är intressant att den kritik som Luther riktade mot gudstjänsten 1523 fortfarande kan ses som aktuell med hänseende till nutida teologers analys av gudstjänstens utveckling i Svenska kyrkan, detta oavsett om kritiken är rättvisande eller inte. Henry Cöster, en teolog som inspirerats av Wingrens tänkande, noterar exempelvis att medan Luther talade om förkunnelsens ord som något som skulle fylla den annars tomma eller missmodiga människan, har det i dag kommit att handla om något annat. Cöster beskriver ett ”perspektivbyte” över tid från kyrkans förkunnelse till individens läseri, som i slutet av 1900-talet ytterligare förflyttats, vilket inneburit att individen nu ska ”fylla sig själv med sig själv”.⁴ Som ett exempel på det senaste nämner Cöster Svenska kyrkans gudstjänster, som alltmer kommit att få en innebörd som ”estetisk och emotionell performance” och som inte med självklarhet rymmer vare sig förkunnelse eller sakrament.⁵

Ett annat exempel är Margareta Brandby-Cösters innehållsliga analys av *Kyrkoordning för Svenska kyrkan* (KO) med hänseende till orden predikan och gudstjänst. Hon konstaterar att medan orden ”predikan” och ”förkunnelse” återfinns på tre ställen vardera i KO, återfinns ordet ”gudstjänst” på 177 ställen. Utifrån denna iakttagelse väcker hon frågan om det kanske är så att ”gudstjänst egentligen inte alls behöver innehålla förkunnelse”.⁶

Syftet med föreliggande artikel är att diskutera prediko- och gudstjänstsyn och argumentera för att det föreligger ett förändrat förhållningssätt till predikan och gudstjänst i Svenska kyrkan i dag som innebär att synen på predikan som en för kyrkan nödvändig grundförutsättning har försvagats. Artikeln utgår ifrån antagandet att prediko- och gudstjänstsyn står i nära relation till varandra. Den behandlar på basis av detta hur det förändrade förhållningssättet konkret kan ta sig uttryck i praxis och belyser härigenom underliggande ecklesiologiska mönster.

Analysen tar utgångspunkt i företeelsen *venia* och på vilket sätt organisationen kring lekmanaförkunnelsen i Svenska kyrkan har kommit att förändras i samband med relationsförändringen mellan kyrka och stat år 2000. Denna redogörelse mynnar ut i en diskussion om en tänkbar förskjutning i sättet att se på predikan och predikans roll i kyrkan. Därefter behandlas en förändrad

3. Martin Luther, *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*, vol. 12, Weimar 1891, 35.

4. Henry Cöster, ”Friheten i tvångets katekes”, i Elisabeth Gerle (red.), *Luther som utmaning: Om frihet och ansvar*, Stockholm 2008, 109.

5. Cöster, ”Friheten i tvångets katekes”, 131.

6. Margareta Brandby-Cöster, ”Predikans tilltal”, i Elisabeth Gerle (red.), *Luther som utmaning: Om frihet och ansvar*, Stockholm 2008, 56. Det bör samtidigt här påminnas om att hur många gånger något nämns i en lagtext, förordning eller stadga inte nödvändigtvis säger något om hur viktiga bestämmelserna om detta nämnda är. Men bruk av ord och begrepp och att predikan som företeelse regleras mycket knapphändigt i KO kan likafullt ge en antydning om predikans försvagade ställning i Svenska kyrkan.

förståelse av det allmänna prästadömet och dess tänkbara implikationer för synen på predikan respektive gudstjänsten. Utifrån de genomgående mönster i förståelser av predikan och gudstjänst som artikeln aktualiserar förs ett ecklesiologiskt resonemang.

Diskussionen anknyter till aktuell forskning och litteratur inom området; främst bidrag av teologerna Henry Cöster, Ragnar Persenius och Timothy J. Wengert. Medan Cösters och Persenius bidrag skapar förutsättningar för att belysa aspekter och förskjutningar på svenskt område bidrar Wengert med perspektiv från internationell Lutherforskning. I analysen anknyter jag även till den bekännelse Svenska kyrkan tillskriver sig själv.⁷

Venia concionandi – tillåtelse att förkunna

En organisatorisk förändring som tydligt relaterar till Svenska kyrkans förkunnelse och gudstjänstliv är den vid millennieskiftet förändrade organisationen kring vad som tidigare kallades *venia concionandi* (tillåtelse att förkunna). Genom denna förändring har stiftets biskop till stor del förlorat funktionen att ombesörja lekmannaförkunnelsen i församlingarna. Före millennieskiftet hade biskopen formellt ensam befogenhet att utfärda *venia* till lekfolk som därigenom bemyndigades att predika och förrätta altartjänst, det vill säga gå in i uppdraget som förkunnare och liturg på gudstjänst utan nattvard. Denna ordning kan sägas återspegla *Confessio Augustana* (CA) XIV: ”ingen utan vederbörlig kallelse bör i kyrkan predika offentligen”.⁸ I nu gällande KO finns begreppet *venia* överhuvudtaget inte med. Möjligheten att tilldela någon som inte är prästvigd uppdraget att predika och leda de gemensamma gudstjänsterna kvarstår dock, men mandatet att ge någon den uppgiften delar biskopen enligt den nya ordningen med kyrkoherden. Kyrkoherden kan alltså, till skillnad från tidigare regelverk, numera ge någon uppdraget direkt utan att biskopen först beviljat det. För att kyrkoherden ska kunna ge en icke-prästvigd person ett sådant uppdrag krävs det att personen ifråga är döpt samt tillhör eller är anställd i församlingen (alternativt om församlingen ingår i ett pastorat, är döpt och tillhör en församling i pastoratet eller är döpt samt anställd i pastoratet). Personen ifråga får inte heller tidigare ha nekats tillstånd av biskopen.⁹

KO ställer inget krav på att ”*veniaten*” ska vara konfirmerad och föreskriver inte heller några ”*veniat-kurser*” eller regelbundna utvecklingssamtal med biskopen eller kyrkoherden. Det handlar därtill, i praktiken, inte nödvändigtvis om tidsbegränsade insatser som utvärderas innan de eventuellt förnyas. Uppdraget kan i princip fortgå år efter år och kyrkoherden förväntas, i enlighet med KO, bara lämna en årlig anmälan till biskopen där det framkommer vilka personer som fått tillstånd att utföra uppdraget och vilka gudstjänster det har

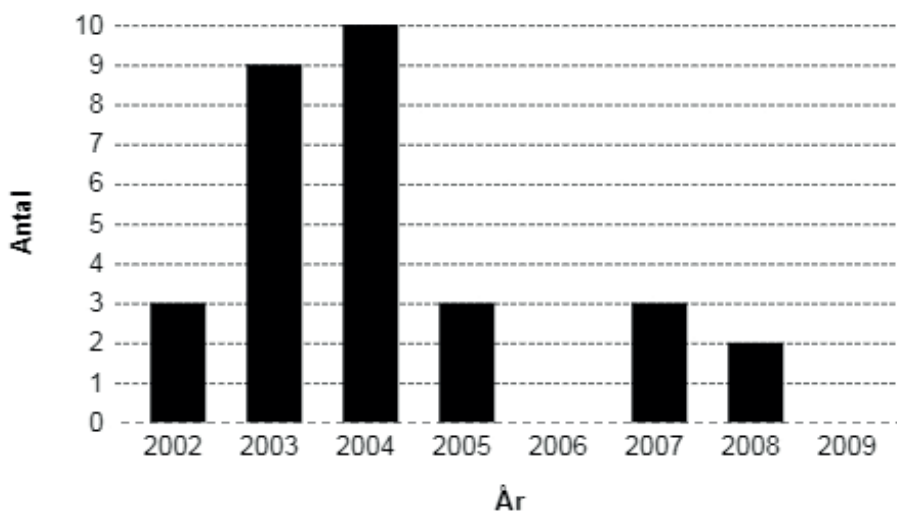
7. *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med angränsande lagstiftning*, 1 kap. 1 §, Stockholm 2017.

8. *Svenska kyrkans bekännelseskriterier*, 5 uppl., Stockholm 2005, 61.

9. *Kyrkoordning 2017*, 17 kap. 14 §.

gällt.¹⁰ Från många församlingar inkommer det dessutom inga sådana anmälningar.¹¹

Det traditionellt lågkyrkliga Luleå stift som har en lång historia med lekmanpredikanter och dessutom är Svenska kyrkans till arealen största stift (i geografiskt hänseende omfattar det en tredjedel av Sveriges yta), får här tjäna som exempel.¹² Trots att Luleå stift innefattade 64 församlingar januari 2009 fick biskopen, utifrån vad som på stiftet diarieförts, bara in anmälan om tilldelade predikotillstånd från tre församlingar i hela stiftet gällande hela 2007, från två församlingar gällande 2008 och gällande 2009 sändes inte en enda anmälan om tilldelade predikotillstånd in.¹³

Figur 1. Antal församlingar i Luleå stift vars kyrkoherdar har anmält predikotillstånd till biskopen.¹⁴

Synen på predikans betydelse

En konsekvens av den organisatoriska förändringen kring vad som tidigare kallades *venia concionandi* kan sägas vara att biskopen inte i samma omfattning som tidigare kan ansvara för det som i CA VII ingår i själva definitionen av

10. *Kyrkoordning 2017*, 17 kap. 14 §.

11. Detta behöver visserligen inte betyda att alla dessa församlingar avstått från att rapportera in utdelade predikotillstånd, eftersom uppgift saknas om predikotillstånd i dessa församlingar överhuvudtaget har delats ut.

12. Exemplet är inte statistiskt generaliserbart för Svenska kyrkan som helhet, vilket emellertid inte utesluter att andra stift uppvisar likartade mönster.

13. Marie Rosenius, *Svenska kyrkan samma kyrka?: Ecklesiologi före och efter relationsförändringen mellan kyrka och stat*, Skellefteå 2015, 116.

14. Rosenius, *Svenska kyrkan samma kyrka?*, 116. Gällande omfattning var det totala antalet församlingar i Luleå stift i januari 2000: 81 församlingar, i januari 2003: 80 församlingar, i januari 2006: 68 församlingar och i januari 2009: 64 församlingar. *Matrikel för Svenska kyrkan*, Stockholm 2000, 2003, 2006 och 2009, tabell 2.

kyrkan: att ”evangelium rent förkunnas”,¹⁵ ett ansvar som samtidigt allttjämt åligger biskopen.¹⁶ Även om kyrkoherdarna genom vinningstjänsten både står under tillsyn av biskopen och själva har uppgiften att utöva tillsyn, skulle man kunna hävda att biskopens tillsynsfunktion i detta hänseende har försvagats. Men organisationsförändringen och dess utfall skulle också kunna spegla ett annat förhållningssätt till själva predikan. Att biskopen i formellt hänseende inte längre ensam ska ombesörja organisationen kring lekmanaförkunnelsen genom *venia*-institutionen samt att de tilldelade predikouppdragen i reellt hänseende kontrolleras, rapporteras och utvärderas i så liten omfattning, skulle tillsammans kunna vara ett uttryck för att predikouppdraget varken på stiftsnivå eller församlingnivå anses så avgörande för kyrkan. I betydelsen kyrkoskapande förefaller predikan ha förlorat tyngd.¹⁷ Före organisationsförändringen gjorde sig predikans betydelse påtaglig i det skriftliga utfärdandet av *venia*. I exempelvis Luleå stift kunde *veniaten* i den personliga utfästelsen från biskopen då läsa:

Och varder NN erinrad om att det ansvar, som åvilar henne såsom medtjänare i Ordets förkunnelse, förpliktar henne att städse efter bästa förstånd och samvete rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den Heliga Skrift och så som vår kyrkas bekännelseskifter därom vittna, och tillönskad nåd av Gud att så förkunna Ordet, att det länder till väckelse och upplysning, omvändelse och bättring, tröst och förnyelse i den Helige Ande.¹⁸

Att predikan har förlorat tyngd kan också anas i jämförelser mellan ärenden som kvarstår under biskopens och domkapitlets tillsyn efter relationsförändringen år 2000 och ärenden som till stor del har delegerats till församlingarna. Ifråga om gudstjänstrelaterade ärenden kan det till exempel här, i kontrast till predikoärenden, konstateras att reserverade dagar för riks- och stiftskollekt fortfarande är under domkapitlets direkta kontroll. Riks- och stiftskollekter som bestämts till en viss dag kan bara flyttas till en annan dag under året om domkapitlet ger sitt medgivande och om det finns synnerliga skäl.¹⁹

I en studie om gudstjänstliv i Svenska kyrkan gällande perioden 1968–2008 noterar Ninna Edgardh att predikans roll har tonats ned. Hon skriver att ”predikan som ett auktoritativt ord från predikstolen allt mer satts i fråga i takt med att gudstjänsten mer utvecklats till ett hela församlingens handlande och

---

15. *Svenska kyrkans bekännelseskifter*, 59.

16. *Kyrkoordning 2017*, 8 kap. 1 §.

17. Jfr. not 1.

18. Citat hämtat ur *venia concionandi* utfärdad av biskop Gunnar Weman, Luleå stift, den 24 mars 1993.

19. *Kyrkoordning 2017*, 43 kap. 7 §.

rollfördelningen mellan präst och andra medarbetare förändrats”.²⁰ Den förskjutning i synen på predikan som aktualiserats skulle alltså, utifrån Edgardhs beskrivning, kunna hänga samman med en förändrad rollfördelning mellan präst och andra medarbetare; närmare bestämt en förändring som kan böttna i en förändrad förståelse av det allmänna prästadömet och synen på präst och lekfolk.

Det allmänna prästadömet

Det allmänna prästadömet förknippas ofta med Luther och har som begrepp tilldelats olika betydelser genom historien, samt på basis av dessa olika innebörder uttryckts olika, vilket här kortfattat behöver redas ut. Enligt Timothy Wengert använde Luther själv inte specifikt frasen ”Das allgemeine Priestertum aller Gläubigen” (de troendes allmänna prästadöme) i sina skrifter.²¹ Medan det prästadöme Luther förfäktade skulle kunna beskrivas som de döptas prästadöme, det vill säga ett prästadöme som förenar *alla döpta* i och genom Kristus,²² tenderar de troendes allmänna prästadöme att få en annan innebörd. Det handlar då snarare om de omvända troende och deras bemyndigande, en kategori som i pietistiska sammanhang ibland kom att kontrasteras mot prästerskapet.²³ I dag handlar det allmänna prästadömet inte bara om de döpta eller bemyndigandet av de omvända troende, utan om individers bemyndigande i kyrkan i allmänhet.

Det som numera kallas det allmänna prästadömet har alltså till innebörden skiftat över tid. Medan det hos Luther handlade om att den kristne genom dopet har tillgång till Guds nåd och frälsning utan förmedling genom kyrkans prästerskap,²⁴ kan det, ifråga om Svenska kyrkan, noteras att det numera företrädevis handlar om hur ansvar fördelas i kyrkan och om juridiska rättigheter,²⁵ och har som sådant använts för att teologiskt motivera Svenska kyrkans

---

20. Ninna Edgardh, *Gudstjänst i tiden: Gudstjänstliv i Svenska kyrkan 1968–2008*, Lund 2010, 91.

21. Timothy J. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops: Public Ministry for the Reformation and Today*, Minneapolis, MN 2008, 1.

22. Luther argumenterar i sin tidiga reformskrift *An den christlichen Adel (Till den kristliga adeln)* 1520 för att den som kryper upp ur dopets vatten är präst (men även biskop och påve), även om det inte är troligt att ämbetet kommer att utövas. Martin Luther, *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*, vol. 6, Weimar 1888, 408. Framhållandet av prästadömet som ett enda kan förstås på basis av 1 Petr. 2:5–9. I en redogörelse om den ordinerades delaktighet i det allmänna prästadömet skriver Sven-Erik Brodd: ”I NT existerar endast ett enda prästadöme, Kristi eget. Kristus är prästen som offerar sig själv. Hela kyrkan har del i detta Kristi eget offerprästämbete. Detta andliga prästadöme är gemensamt för alla kristna”. Sven-Erik Brodd, ”Kyrkan är det prästerskap som frambär andliga offer: Om det allmänna prästadömet” i Oloph Bexell et al. (red.), *Med engagemang och medansvar: En bok om lekmannskapet i Svenska kyrkan*, Stockholm 1990, 59.

23. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 38.

24. Bernhard Lohse, *Martin Luther's Theology: Its Historical and Systematic Development*, Minneapolis, MN 2006, 290.

25. Göran Lundstedt, *Biskopsämbetet och demokratin: Biskopsrollens förändring i Svenska kyrkan under 1900-talets senare del*, Skellefteå 2006, 178.

fortgående demokratisering.²⁶ Genom förskjutningen av innebörden till det rättsliga fältet relaterar alltså det allmänna prästadömet inte längre på samma sätt till dopet och rättfärdiggörelsen utan mer till enskilda individers rättigheter och till makt. Detta kontrasterar mot Luthers korsteologi där Gud tänks uppenbara sig som sin motsats (*revelatio Dei sub contrario specie*), en teologi som enligt Wengert innebär att innehavandet av ett ämbete i Kristi kropp aldrig kan handla om maktanspråk utan tvärtom handlar om ett anspråk på tjänande.²⁷

Ragnar Persenius är en av de teologer som kommit att observera denna nya individualistiska förståelse av det allmänna prästadömet. Han påtalar vikten av att lekfolket i linje med reformationsträvandena återigen bemyndigas efter att som medborgare i statskyrkosverige under lång tid ha tilldelats rollen som objekt. Lärjungaskapets återkomst är enligt honom avgörande för folkkyrkans framtid.²⁸ Samtidigt påtalar han, med hänseende till det allmänna prästadömet (Persenius benämner det ”de döptas och troendes prästadöme”), att demokrati i modern mening är en sen företeelse. Det handlade i den lutherska reformationen snarare om ett andligt än ett socialt bemyndigande.²⁹

Även Wengert observerar en förändrad förståelse av det allmänna prästadömet och så även dess risker. Han kallar den individualism som råder i dag, och som han menar också intagit kyrkan, för en form av idolatri.³⁰ Kyrka och samhälle har, enligt Wengerts beskrivning, genom individualisering kommit att präglas av makthunger och han noterar i anslutning till detta att det vi i dag kallar det allmänna prästadömet ofta tilldelas en i förhållande till Luther anorlunda innebörd. Närmare bestämt att det skulle ge varje enskild person rätt att predika eller förrätta nattvard.³¹ Wengert påpekar dock att medan Luther vidhöll att dopet initierar kristna som präster så betydde inte detta för honom att kristna genom dopet skulle vara auktoriserade att utöva ett pastoralt ämbete.³²

Genom Luthers framställning av alla döpta som likvärdiga medlemmar i Kristi kropp kunde den essentiella distinktionen mellan präst och lekfolk teologiskt förkastas. Luther verkade för kyrkans enhet genom att visa på att skillnaden mellan kristna bara återfinns i kallelsen. Samtidigt är det av vikt att beakta att Luther på samma gång slog vakt om predikoämbetet (präster och

---

26. Lundstedt, *Biskopsämbetet och demokratin*, 29.

27. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 8.

28. Ragnar Persenius, *Nädens budbärare: Om den sakramentala folkkyrkan*, Stockholm 2000, 155–156.

29. Persenius, *Nädens budbärare*, 156.

30. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 102.

31. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 14.

32. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 12. I en kommentar till en psaltarvers skriver Luther 1530 att alla kristna är präster (*Priester*), men inte pastorer (*Pfarren*). För att vara pastor måste denne nämligen inte bara vara kristen och präst utan måste ha ett ämbete och ett tilldelat arbetsområde. Martin Luther, *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*, vol. 31:1, Weimar 1913, 211.

biskopar) med anledning av det särskilda uppdraget att förvalta ord och sakrament.³³ Denna kallelse var i tjänandet avgörande för kyrkans enhet och vara, och reformatörerna fann således bara en enda orsak till att församlingen inte skulle följa kyrkans episkopala ordning och det var om biskopen söndrade kyrkan genom att motsätta sig evangeliet.³⁴

Enhet, splittring och makt

I den senmedeltida kyrkan som Luther kritiserade gjorde kyrkans andliga överhet, utifrån ontologisk status och ställning, i egen sak anspråk på otillbörlig makt, vilket Luther genom betoningen av det tjänande ämbetet ville råda bot på.³⁵ Ett omvänt maktförhållande är samtidigt möjligt eftersom ett liknande maktanspråk även kan uppkomma bland lekfolket.³⁶ Wengert konstaterar att medan Luther genom det vi kallar det allmänna prästadömet slog vakt om kyrkans enhet, har den i förhållande till Luther främmande tolkningen av begreppet inom protestantismen och pietismen ersatt tjänandet med maktanspråk, och bidragit till en splittrad individualistisk andlighet.³⁷ Båda formerna av maktanspråk, såväl lekfolkets som den andliga överhetens som Luther kritiserade kan således, utifrån Wengerts analys, anses jämförbara genom dess söndrande av Kristi kropp.³⁸

Även teologer i Sverige aktualiserar den föreliggande problematiken. Henry Cöster påtalar risken med förståelsen att ”kyrkan upprätthålls som en överenskommelse av individer, som ansluter sig till kontraktet eller av starka biskopar som kan leda så att koncernen uppfyller målen”.³⁹ Den episkopala myndigheten har, som han skriver, till uppgift att säkra förkunnelse och sakrament. Cöster hävdar emellertid att KO behöver ändras om man ska kunna ta på allvar att Svenska kyrkan kallar sig episkopal.⁴⁰ Det finns, enligt Cöster, på senare tid många exempel på hur den kyrkopolitiska demokratin överordnats teologiskt ansvar och episkopal tillsyn, vilket genererat ett utövande av godtycklig makt. Cöster understryker utifrån detta scenario att teologisk kompetens måste hållas vid liv för att förhindra att ”självutnämnda auktoriteter eller innerliga religiösa

---

33. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 13.

34. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 102.

35. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 8–9.

36. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 13. Kategorin ”lekfolk” är samtidigt i Svenska kyrkans sammanhang komplex eftersom den både kan innefatta förtroendevalda politiker, anställda, gudstjänstfirare och församlingsmedlemmar i stort. Detta genom att begreppet varken tjänar som en distinktion mellan professionsutbildade och de som saknar specifik yrkesroll, eller som en distinktion mellan avlönade och oavlönade. Om förståelsen av kyrkan som Kristi kropp försvagas kan maktkonstellationer mellan individer och grupper i Svenska kyrkans fall uppstå mellan ”lekfolk” och ämbetsbärare men också inom respektive kategori.

37. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 8.

38. Wengert, *Priesthood, Pastors, Bishops*, 13.

39. Henry Cöster, ”Varför och till vad – hur väljer vi biskopar?”, *Svensk kyrkotidning* 109/11 (2013), 225.

40. Cöster, ”Varför och till vad”, 224.

förförare lägger beslag på livsmodets språk”.⁴¹ Med livsmodets språk syftar Cöster på förkunnelse och sakrament i betydelsen tradition, det som övertagits och som finns där som en språkvärld, som ”ett kyrkans modersmål”.⁴² Kristen tro är, enligt Cöster, en förståelse som fås med hjälp av det som kommer till tals i detta språk som traditionen skänker.⁴³ Livsmodets språk är alltså, utifrån hans beskrivning, något för kyrkan livsavgörande och något som predikoämbetet har till funktion att främja och beskydda.

Det Wengert och Cöster var för sig beskriver kan kopplas till de slitningar och den maktkamp som Persenius menar ibland tycks pågå mellan präster och lekfolk i Svenska kyrkan. Likaså till hans omnämmande av röster som förordar en förändring eller ett försvagande av prästernas identitet för samarbetets skull. Ett förbättrat samarbete uppnås, enligt Persenius, snarare på det motsatta sättet. I stället för att förändra eller försvaga prästers identitet behöver lekfolkets identitet i dopet stärkas.⁴⁴ Problemet med att tolka innebörden av det allmänna prästadömet utifrån en individualistisk förståelse är att den blir betraktad som en allmän rättighet och egendom.⁴⁵ Persenius poängterar med hänseende till föreliggande problem det nödvändiga i att beakta att ett allmänt prästadöme inte är ett prästadöme av individualister utan ett prästadöme som står under ledning av evangelium.⁴⁶

Sammanfattningsvis framstår det utifrån ovanstående resonemang som sannolikt att den förändring av predikans status som artikeln behandlar i någon mån kan förklaras just med att det allmänna prästadömet kommit att tolkas individualistiskt, vilket medfört ett annat sätt att se på själva predikan. En förändrad syn på predikan där individerna snarare än Kristus och evangeliet tenderar att stå i centrum. Luthers predikosyn hade ett sakramentalt drag vilket innebar synsättet att gudsuppenbarelsen i Kristus förmedlas både som innehåll och som skeende i predikan.⁴⁷ Detta innefattade samtidigt tanken att Gud behåller makten över predikoskeendet och att predikanten bara är inställd i det frälsningshistoriska drama som framställs.⁴⁸ Detta sätt att förstå predikan förefaller i dag ha förlorat mark.

---

41. Cöster. ”Varför och till vad”, 226.

42. Henry Cöster, *Livsmodets språk: Förkunnelse och sakrament i en luthersk teologi*, Lund 2009, 41.

43. Cöster, *Livsmodets språk*, 157.

44. Persenius, *Nådens budbärare*, 166.

45. Persenius, *Nådens budbärare*, 184.

46. Persenius, *Nådens budbärare*, 86.

47. Sundkvist, *Det sakramentala draget*, 295. Sundkvist skriver: ”Predikan talar [enligt Luther] inte bara om förlåtelsen, utan är förlåtande. Den vittnar inte bara om Kristus, utan den skänker Kristus och med honom hela den gudomliga verkligheten”. Sundkvist, *Det sakramentala draget*, 254. Sundkvist konstaterar även i ett annat sammanhang: ”Enligt Luther utgör Guds ord inte bara ett tecken (*signum*) på en sak som det refererar till, utan det är också bärare av denna verklighet (*res*), detta innehåll. Som bärare av en realitet har Guds ord makt att verka det som det talar om, sitt innehåll”. Sundkvist, *Evangelium och existens*, 90.

48. Sundkvist, *Det sakramentala draget*, 198.

Synen på gudstjänsten

Synen på predikan hänger samman med synen på gudstjänsten. I linje med detta tycks inte heller den sakramentala förståelsen hos Luther bara ha innefattat predikan utan hela gudstjänsten (om sakramental åsyftar en förståelse av gudstjänsten som ett *skeende* där Kristus genom Ordet är faktiskt närvarande och verksam). Genom en sådan förståelse kunde Luther framhålla att handlingen i gudstjänsten hela tiden utgår från Gud och inte från människor. Luther hävdade att allt som för människor kvarstår att göra i gudstjänsten är att hörsamma Gud i tacksägelse och tillit.⁴⁹ Detta förhållningssätt till gudstjänsten kontrasterar såväl mot dåtida ”gärningsläror” som nutida individualism.

Med hänvisning till definitionen ”liturgin är dogmat i kroppslig form och dogmat är liturgins själ” som Gordon Lathrop använder kan förkunnelsen och gudstjänsten i sin ömsesidiga relation beskrivas som rent fysiskt sammanlänkade.⁵⁰ Utifrån en sådan definition väcks frågan om den förändring gällande synen på predikan som här uppmärksammas även gör sig gällande för synen på gudstjänsten som helhet, det vill säga en försvagning av en sakramental förståelse av företeelsen gudstjänst i den betydelse som angavs ovan.

Det kan konstateras att sättet att förstå Svenska kyrkan som folkkyrka i dag är allt annat än entydig, likaså synen på gudstjänsten. Svenska kyrkan rymmer olika typer av kyrkligheter som på olika sätt präglar lokalt gudstjänstliv och sätter att tänka om det. Detta utesluter emellertid inte möjligheten att observera en i nutiden mer utmärkande teologisk hållning som vuxit fram under senare delen av 1900-talet och som genom dess mer allmänna inverkan på kyrka och gudstjänst i sammanhanget bör beaktas. En teologisk hållning som enligt Persenius beskrivning dels tar avstånd från kyrklig och andlig auktoritet, dels hyser föreställningen om att ingen kan företräda något annat än tolkningar av sanningen.⁵¹ Allt framstår utifrån detta synsätt som tolkning, och kyrkan blir utifrån denna förståelse en mötesplats för dessa tolkningar där varje enskild individs andliga upplevelse legitimerar sig själv. Persenius konstaterar att prästernas och biskoparnas roll här framstår som mer oklar och konstaterar att denna nutida hållning gör det svårt att utifrån bibeln förkunna en gudomlig uppenbarelse i historien med ett substantiellt innehåll.⁵² Hållningen kan också uppfattas i predikoteoretisk litteratur från de senaste 40 åren, som används vid utbildning och fortbildning av präster i Svenska kyrkan. Enligt Anna Frida Mannerfelt förespråkar predikoteoretikerna i denna litteratur genomgående

---

49. Helmar Junghans, ”Luther on the Reform of Worship”, i Timothy J. Wengert (ed.), *Harvesting Martin Luther's Reflections on Theology, Ethics, and the Church*, Grand Rapids, MI 2004, 211–213.

50. ”[T]he liturgy is the bodily form of dogma, and dogma is the soul of the liturgy.” Gordon W. Lathrop, *Holy Things: A Liturgical Theology*, Minneapolis, MN 1993, 10.

51. Persenius, *Nådens budbärare*, 66.

52. Persenius, *Nådens budbärare*, 66–67.

dialogen som kommunikationsmodell.⁵³ Hon konstaterar vidare att den åhörarorienterade predikan förordas och kontrasteras mot den sändarorienterade predikan som inte sällan associeras med den auktoritära präst som uppifrån predikstolen påtvingar åhörarna eviga sanningar som de inte begriper eller bryr sig om.⁵⁴

Även om beskrivningen ovan av den teologiska hållningen där allt framstår som tolkning enligt min mening kan sägas vara tillspetsad är dess framväxt ändå av intresse. Vad som framträder tycks nämligen vara en föreställning som genererar en liknande förskjutning i synen på gudstjänsten som det går att finna spår av i synen på predikan. En förskjutning där individerna, snarare än Ordet, tenderar att framstå som gudstjänstens centrum.

En hållning som utgår från individerna och där mångfalden i sig blir den samlade kraften kan alltså anas i sättet att se på gudstjänsten i Svenska kyrkan i dag. Samma hållning tar sig även uttryck i den praktiska verksamheten med dess vidgade ”utbud” av gudstjänstformer. Yngve Brilioth (1891–1959) kunde 1936 hävda att ”den föreskrivna gudstjänstordningens noggranna iakttagande är av väsentlig betydelse i svenskt kyrkoskick framför allt som ett församlingens skydd mot prästerligt godtycke”; ett argument vars grundtanke historiskt baserade sig på synen på Svenska kyrkan som en gudstjänstfirande enhet.⁵⁵ I kontrast till denna tidigare enhetssträvan finns i dag en påtaglig strävan efter att lämna ”handboksundenheten”. Detta återspeglas i den frihet som församlingarna på kyrkolokalnivå (genom de många fakultativa momenten och alternativen inom momenten) tilldelats vid utformandet av den allmänna gudstjänsten i det nya kyrkohandboksförslag som nyligen prövats. Samma mönster återfinns även i det reviderade kyrkohandboksförslag som överlämnades till kyrkostyrelsen i mars 2017.⁵⁶ Det påtagliga brottet med den tidigare strikta enhetligheten i svenskkyrkligt gudstjänstliv kom dock redan att ske i samband med försöksverksamheten som genomfördes av 1968 års kyrkohandbokskommitté.⁵⁷

Frågan kring prästens utövande av makt, som Brilioth vidrörde 1936, diskuteras alltjämt, men frågan tycks inte längre grunda sig i omsorgen om guds-

---

53. Anna Frida Mannerfelt, ”Hör, ni som har öron!: En studie av samtalets funktion för nutida predikan”, masteruppsats vid Lunds universitet 2016, 105.

54. Mannerfelt, ”Hör, ni som har öron!”, 71, 105.

55. Oloph Bexell, ”Från liturgisk enhetlighet till försöksverksamhet: Diskussionen om ’handbokstroheten’ i Svenska kyrkan”, i Sven-Åke Selander (red.), *Gudstjänstfolket: Församlingssyn och liturgi*, Skellefteå 2005, 106.

56. Det är samtidigt en frihet som paradoxalt nog kan uppfattas som tvingande. Svenska kyrkans biskopsmöte har nämligen förklarat att ”förslag om att göra revisionsgruppens kyrkohandboksförslag till ett tillägg till gällande kyrkohandbok är ogenomförbara” och liknar en sådan tilläggslösning vid att inom rättsväsendets område låta två delvis överlappande och delvis konkurrerande lagböcker gälla samtidigt. Protokoll 2/2017, 32 §, Svenska kyrkan, Biskopsmötet, Västerås, 2017-03-08. En liknande tematik där dock ett motsatt synsätt till bruket av tidigare liturgiska ordningar betonas återfinns i ett remissyttrande gällande förslaget till ny kyrkoordning från Luleå stifts domkapitel till Svenska kyrkans centralstyrelse år 1996. Se Rosenius, *Svenska kyrkan samma kyrka?*, 137–139.

57. Bexell, ”Från liturgisk enhetlighet till försöksverksamhet”, 109.

tjänsten som kyrkans, det vill säga församlingens gemensamma gudstjänst, utan snarare i omsorgen om individernas gudstjänster (det vill säga gudstjänst i plural). Tidigare fungerade kyrkohandboken, bland annat, som ett skydd mot prästerligt godtycke men nu riskerar gudstjänsten, med hänseende till sättet att tänka om kyrkohandbokens funktion, att falla offer för enskilda individers godtycke – individer i betydelsen enskilda präster, enskilda anställda, enskilda förtroendevalda eller enskilda individer i församlingen i stort.⁵⁸

Den sakramental enhet (kyrka i betydelsen Kristi kropp) som i luthersk mening skapas i och av det förkunnade ordet tycks utifrån vad denna artikel behandlat ha försvagats, vilket skulle kunna kopplas samman såväl med förändringar i ämbetsynen som med en förlust av förståelsen av predikans konstituerande betydelse för kyrkan. Persenius beskrivning av Svenska kyrkans inre svårigheter talar också för att en sådan förändring har skett, dels genom hans notering av tendenser ifråga om ”teologisk individualism och självtillräcklighet bland präster och anställda”, dels genom konstaterandet att Svenska kyrkan periodvis nästan hamnat i en situation där pluralismen riskerat att upphöjas till en ideologi inom själva kyrkan.⁵⁹

Avslutning

Det artikeln har uppmärksammat kan beskrivas som en ecklesiologisk förskjutning liknande det i inledningen nämnda perspektivbytet från kyrkans förkunnelse till en situation där individen ska ”fylla sig själv med sig själv”. Denna ecklesiologiska förskjutning kan förstås som en sakramental avmattning gällande såväl synen på predikan som synen på gudstjänsten i dess helhet. Förändringen skulle kunna beskrivas som att kyrkan i betydelsen Kristusgemenskap i Ordet (*communio*) har förlorat mark. Frågan är vilka konsekvenser detta kan få för den svenska folkkyrkan på sikt med hänseende till den lutherska traditionens förståelse av Ordet som kyrkoskapande; det vill säga utifrån Luthers ecklesiologiska grundsats ”var Ordet är, där är kyrkan”. ▲

SUMMARY

The aim of this article is to discuss contemporary perspectives on preaching and worship in the Church of Sweden. The starting point of the analysis is *venia concionandi* (permission to preach) and the way the organization of lay preaching changed in connection with the relational change between church and state in 2000. The article continues with a discussion about a changed understanding of the doctrine of the priesthood of all believers and its possible implications for the way we perceive preaching and worship. The discussion relates to research by Swedish theologians Henry Cöster and Ragnar Persenius, together with Timothy J. Wengert who provides perspectives

58. Rosenius, *Svenska kyrkan samma kyrka?*, 196–197.

59. Persenius, *Nädens budbärare*, 43–44. Citat från s. 43.

from international Luther research. The general ecclesiological pattern that the article brings to the fore indicates that the understanding of the church as a community in the Word has lost ground. The position of preaching in the contemporary Swedish folk church can thus be seen as weakened. This raises the question of what long-term consequences this will have with regard to the Lutheran tradition's understanding of the preaching of the gospel as constitutive for the church.